

INFORMACE PRO STUDENTY Z OBLASTI SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ

ČESKÁ SPRÁVA
SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ

Kdo je z pohledu sociálního zabezpečení studentem

Studentem se rozumí osoba, která se studiem soustavně připravuje na budoucí povolání, nejdéle však do 26 let věku. Za zmíněnou přípravu se považuje zejména:

- studium na středních, vyšších odborných a vysokých školách v České republice [s výjimkou dálkového, distančního, večerního a kombinovaného studia, je-li dítě v době takového studia výdělečně činné nebo pobírá podporu v nezaměstnanosti nebo podporu při rekvalifikaci, a studia po dobu výkonu vojenské základní (náhradní) služby, civilní služby nebo za trvání služebního poměru příslušníků ozbrojených sil];
- studium na jazykových školách, které jsou uvedeny v seznamu vedeném Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT);
- studium na středních nebo vysokých školách v cizině, pokud podle rozhodnutí MŠMT je postaveno na roveň studia na středních nebo vysokých školách v České republice;
- teoretická a praktická příprava pro zaměstnání nebo jinou výdělečnou činnost pro osoby se zdravotním postižením prováděná podle předpisů o zaměstnanosti.

Kompletní informace o tom, co je považováno za přípravu na budoucí povolání, uvádí zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů. Zda má osoba tzv. statut studenta, sdělí příslušné osobě škola samotná nebo lze tuto skutečnost ověřit u MŠMT.

Co je třeba vědět o sociálním zabezpečení a ČSSZ

Sociální zabezpečení je zjednodušeně řečeno finanční zabezpečení osob v některých sociálních situacích. Součástí sociálního zabezpečení je nemocenské a důchodové pojištění. To je v České republice v působnosti České správy sociálního zabezpečení (ČSSZ) a jejich územních pracovišť - okresních správ sociálního zabezpečení, v Praze Pražské a v Brně Městské správy sociálního zabezpečení (dále jen „OSSZ“). Tyto instituce vybíhají od zaměstnavatelů a ekonomicky aktivních občanů (osob samostatně výdělečně činných a zaměstnanců, za které však odvádí pojistné zaměstnavatel) pojistné na sociální zabezpečení a při splnění zákonných podmínek vyplácí dávky nemocenského a důchodového pojištění. Nemocenské dávky náleží v situacích spojených s nemocí či mateřstvím a důchodové dávky pak se stářím, invaliditou a zajištěním pozůstalých. Také studenti se mohou dostat do situací, kdy se jich záležitosti spojené se sociálním zabezpečením budou týkat nebo je budou řešit.

Poznámka: Kromě ČSSZ je orgánem sociálního zabezpečení Ministerstvo obrany (pro vojáky z povolání), Ministerstvo vnitra (pro policisty, hasiče, BIS) a Ministerstvo spravedlnosti (pro příslušníky Vězeňské služby ČR).

V zásadě platí, že studenti nejsou během studia nemocensky ani důchodově pojištěni. K účasti na důchodovém pojištění je možné se přihlásit dobrovolně. Pokud studenti pracují nebo podnikají, může jim však vzniknout povinná účast na pojištění a současně povinnost platit pojistné (více v bodech IV. a V.). Studenti, kterým v době do 26 let věku zemře rodič, mají za určitých zákonných podmínek nárok na sirotčí důchod (více bod IX.). Stanou-li se studenti v důsledku úrazu či vážné nemoci invalidními, může jim být za splnění stanovených podmínek přiznán invalidní důchod (více bod VIII.).

Následující informace pomohou jak studentům, tak i jejich rodičům, blízkým či pedagogickým poradcům v základní orientaci v této oblasti. Odbornou pomoc a konkrétní informace ve specifických situacích vždy poskytnou pracovníci OSSZ.

I. Studenti a nemocenské pojištění

Cílem dávek nemocenského pojištění je finančně zabezpečit ekonomicky aktivní (pracující) občany v okamžiku, kdy kvůli nemoci, mateřství, rodičovství či ošetřování ztratí výdělek (zpravidla mzdu či plat). Účast na nemocenském pojištění zaměstnanců vzniká ze zákona a je povinná, tj. především na nemocenské nebo na peněžitou pomoc v mateřství (lidově „mateřskou“).

Dokud student není výdělečně činný, není účasten nemocenského pojištění a nemá tedy ani povinnost odvádět pojistné. To znamená, že během studia nemá nárok na žádné dávky nemocenského pojištění, tj. především na nemocenské nebo na peněžitou pomoc v mateřství (lidově „mateřskou“).

Je-li student při studiu zaměstnaný a má uzavřenou pracovní smlouvu nebo dohodu o pracovní činnosti, je zpravidla nemocensky pojištěn (více bod IV.) z této činnosti a má na dávky nemocenského pojištění nárok. I student, který podniká (vykonává samostatnou výdělečnou činnost) a dobrovolně si platí nemocenské pojištění, má při splnění stanovených zákonných podmínek na dávky nemocenského pojištění nárok.

Poznámka: Dohoda o pracovní činnosti (DPC) není totéž co dohoda o provedení práce (DPP). Účast na pojištění vzniká u každé z těchto dohod za jiných podmínek (více bod IV.).

DŮLEŽITÉ: Neplést si nemocenské pojištění se zdravotním pojištěním. Jejich účel je odlišný. Nemocenské pojištění slouží k finančnímu zajištění v případě nemoci či mateřství v zásadě pracujícím lidem. Tuto agendu zajišťují v součinnosti se zaměstnavateli OSSZ. Zdravotní pojištění však slouží k úhradě zdravotní péče, jako je lékařské ošetření, ambulantní či nemocniční léčba, pohotovostní a záchranná služba aj., a je v působnosti zdravotních pojišťoven. Principy zdravotního pojištění jsou jiné než v sociálním pojištění, proto je nutné se na práva a povinnosti s ním související informovat vždy u zdravotní pojišťovny, u které je dotyčný registrován.

II. Studenti a důchodové pojištění

Studenti důchodové pojištění povinně platit nemusí. Podle platné právní úpravy není doba studia v období od 1. 1. 2010 dobou důchodového pojištění ani dobou tzv. náhradní, což znamená, že se nezapočítává do doby potřebné pro nárok na důchod. Pokud student chce, aby se mu doba studia pro budoucí nárok na důchod počítala, má možnost přihlásit se k dobrovolnému důchodovému pojištění (více v bodu III.). Pokud student při studiu vykonává výdělečnou činnost, která zakládá účast na pojištění, je povinen odvádět pojistné a v těchto situacích se mu tato doba započítá do důchodu (více v bodě V.).

Pro úplnost: Doba studia v období do 31. 12. 2009 se do důchodu započítává nejvýše v rozsahu prvních 6 let po 18. roce věku.

DŮLEŽITÉ: Lidé si často pojem důchod či důchodové pojištění spojují se stářím. Zejména mladí lidé to považují za téma velmi vzdálené, které se jich bude týkat třeba až za několik desítek let. Důchod však není jen a výhradně otázkou stáří, mezi důchodové dávky patří kromě starobního důchodu i důchody invalidní a důchody pozůstalostní. Ty jsou spojeny se situacemi, jako je vážná nemoc, těžký úraz nebo úmrtí blízké osoby, k nimž může dojít v jakémkoliv věku. I nárok na tyto důchody je ve většině případů podmíněn získáním určité doby důchodového pojištění.

III. Studenti a dobrovolné důchodové pojištění

Pokud studenti chtějí, aby se jim doba studia započítávala do doby pojištění pro nárok na starobní důchod, mohou se přihlásit k účasti na dobrovolném důchodovém pojištění. Přihláška se podává prostřednictvím OSSZ podle místa trvalého pobytu. Pro účast je však nutné uhradit pojistné na dobrovolné důchodové pojištění alespoň v minimální výši, která se každoročně mění.

Tuto možnost mají studenti, resp. občané starší 18 let, a jedná se o účast na dobrovolném důchodovém pojištění z důvodu soustavné přípravy na budoucí povolání studiem na střední nebo vyšší odborné škole nebo vysoké škole v ČR. Tato účast je možná i zpětně před podáním přihlášky, avšak nejdříve od 1. 1. 2002. To v praxi znamená, že si student např. až po ukončení studia (kdy už má vlastní příjem) může touto formou doplatit důchodové pojištění za takovou dobu svého studia, která by se mu jinak nezapočítala do doby pojištění pro účely nároku na starobní důchod.

IV. Studenti a zaměstnání (brigády)

Studenti si mohou během studia přivydělávat, a to jak dlouhodobě, tak formou krátkodobých brigád.

To, zda jsou z této pracovní činnosti nemocensky a důchodově pojištěni, záleží na tom, na základě jaké smlouvy či dohody (přesně řečeno pracovněprávního vztahu) pracují.

Studenti, kteří při studiu pracují na základě pracovní smlouvy nebo dohody o pracovní činnosti (bez ohledu na to, zda v průběhu školního roku nebo o prázdninách), jsou z titulu zaměstnání důchodově i nemocensky pojištěni, jestliže jejich měsíční příjem sjednaný ve smlouvě nebo skutečně dosažený z pracovní činnosti dosáhne alespoň částky 3 000 Kč. Zaměstnavatel je povinen za ně odvádět pojistné na sociální zabezpečení. V případě dočasné pracovní neschopnosti (lidově „marodění na neschopenku“) delší 14 dnů mají nárok na nemocenskou (během prvních 14 dnů jim zaměstnavatel poskytuje náhradu mzdy).

V případě, kdy studenti mají zaměstnání zakládající účast na pojištění, má zaměstnavatel povinnost na období této činnosti vystavit zaměstnancům evidenční list důchodového pojištění (ELDP). Jedno jeho vyhotovení předá zaměstnanci, jedno zašle k evidenci do ČSSZ. Tato evidovaná doba se pak započítává pro důchod.

Účast na pojištění nevzniká z tzv. zaměstnání malého rozsahu, kdy rozhodný (sjednaný i skutečně dosažený) příjem nedosahuje 3 000 Kč (v období do 31.12.2018 částky 2 500 Kč) za kalendářní měsíc. V tomto případě se pojistné neodvádí a v případě nemoci není nárok na nemocenskou. Činnost vykonávaná na základě dohody o provedení práce (DPP) nezakládá účast na pojištění, pokud výše zúčtovaného příjmu v měsíci nepřesahuje částku 10 000 Kč. V měsících, ve kterých příjem z DPP tuto částku přesáhne, je osoba pojištěni účastna. Toto období se započítává do doby důchodového pojištění pro nárok na důchod. Pokud v tomto měsíci onemocní, má nárok na výplatu nemocenského.

V. Studenti a podnikání

Student, který začne podnikat (přesněji řečeno vykonávat samostatnou výdělečnou činnost), musí zahájení činnosti (podnikání) oznámit OSSZ příslušné podle místa trvalého pobytu (u cizinců povoleného pobytu). Studenti do 26 let, kteří podnikají, mohou být považováni za osoby samostatně výdělečně činné (OSVČ) vykonávající tzv. vedlejší činnost. Studium jako důvod pro výkon vedlejší samostatné činnosti musí však písemně oznámit a doložit příslušné OSSZ potvrzením vydaným školou.

Při výkonu tzv. vedlejší činnosti platí pojistné na důchodové pojištění pouze v případě, kdy jejich daňový základ dosáhl výše zakládající povinnou účast na důchodovém pojištění nebo se k účasti na něm sami přihlásí. Rozhodná částka, jejímž dosažením vznikne povinnost doplatit pojistné na důchodové pojištění za kalendářní rok a současně povinnost platit měsíční zálohy v roce následujícím, se každý rok mění. Nemocenské pojištění OSVČ je dobrovolné a účast na něm vznikne, pokud se k němu OSVČ sama přihlásí.

K hlavním povinnostem OSVČ v rámci sociálního zabezpečení patří každoroční podávání Přehledu o příjmech a výdajích, placení záloh na pojistné, pokud je samostatná výdělečná činnost vykonávána v rozsahu zakládajícím účast na pojištění, a také oznamování rozhodných skutečností (např. ukončení činnosti nebo zánik oprávnění vykonávat činnost či ukončení studia aj.).

VI. Studenti a dlouhodobý pobyt v zahraničí

Pokud studenti plánují vycestovat do zahraničí za účelem výdělečné činnosti, nemusí tuto skutečnost oznamovat ČSSZ či OSSZ (pokud však ukončují odjezdem výkon samostatné výdělečné činnosti, jsou povinni tuto skutečnost oznámit). V ČR v tomto případě nevzniká ani povinnost hradit pojistné. V zemích Evropské unie podléhají zaměstnané či podnikající osoby zpravidla právním předpisům toho členského státu, na jehož území pracují. Na práva a povinnosti související se sociálním zabezpečením v dané zemi je třeba se informovat u příslušné instituce v konkrétním státě (to platí i pro země mimo EU). Kontakty na tyto instituce v zemích EU lze najít na internetových stránkách www.cssz.cz.

Také v případě, že student nebude v zahraničí vykonávat výdělečnou činnost (vycestuje za účelem studijní stáže, na jazykový kurz apod.), nevzniká mu vůči ČSSZ či OSSZ žádná (ani ohlašovací) povinnost. V případě dlouhodobějšího setrvání v zahraničí je možné se ještě před plánovaným odjezdem přihlásit k dobrovolnému důchodovému pojištění, má-li student zájem, aby se mu tato doba započítala pro účely budoucích důchodových nároků. Pro řešení nemoci, úrazu či jiných rizikových událostí slouží v těchto situacích komerční cestovní pojištění.

VII. Studenti a rodičovství

Studium není pojištěnou činností, a proto pokud studentka (event. student) nastupuje na tzv. „mateřskou“ v době studia a nepracovala, nesplňuje podmínky pro nárok na peněžitou pomoc v mateřství (PPM).

Pro nárok na PPM je totiž nutné splnit dvě podmínky. Jednak žadatel/ka musí být v době nástupu na ni nemocensky pojištěn/a, případně musí u těhotné studentky trvat ochranná lhůta, která činí 180 dnů nebo pouze tolik dní, kolik dní trvalo ukončené pojištění, a také musí být nemocensky pojištěn/a minimálně 270 dnů v posledních dvou letech před nástupem na PPM (to je zhruba 9 měsíců nemocenského pojištění v rozložení dvou let). Tato podmínka nemusí být splněna jen u jednoho zaměstnavatele, ale v období stanovených dvou let lze počítat dny z různých pojištění (zaměstnání), pouze však doby, které se nepřekrývají. Studenti, kteří jsou účastni nemocenského pojištění jako OSVČ, musí být z uvedených 270 dnů trvání pojištění účastni nemocenského pojištění alespoň 180 dnů jako OSVČ, a to v posledním roce přede dnem nástupu na PPM.

Doba studia se může započítat pro splnění uvedené podmínky potřebné doby účasti na pojištění jen v případě, že studenti úspěšně školu dokončí a poté nastoupí do zaměstnání nebo se dobrovolně přihlásí k nemocenskému pojištění OSVČ při výkonu samostatné výdělečné činnosti. Věk 26 let v tomto případě není určující. V situaci, kdy zaměstnání nebo přihláška k nemocenskému pojištění OSVČ sice založí účast na pojištění, ale není splněna podmínka 270 dnů pojištění (180 dnů jako OSVČ), započte se do potřebných dnů i doba dokončeného studia, pokud spadá do dvou let (jednoho roku) přede dnem nástupu na PPM.

Dobu dokončeného studia je třeba prokázat ověřenou kopií dokladu o jeho ukončení, např. maturitním vysvědčením, diplomem, výučním listem apod., a také potvrzením o době studia.

Pokud studentka nesplňuje zákonem dané podmínky pro nárok na PPM má, ode dne porodu nárok na rodičovský příspěvek. Jde o dávku státní sociální podpory, kterou vyplácí Úřad práce ČR (dále jen ÚP ČR). Proto je nutné obrátit se s žádostí na příslušné kontaktní pracoviště ÚP ČR podle místa trvalého bydliště.

Pokud student/otec není z titulu výdělečné činnosti nemocensky pojištěn, nemá nárok na otcovskou (týdenní dávka, kterou lze čerpat do 6 týdnů od narození dítěte).

VIII. Studenti a invalidní důchod

Základní podmínkou pro nárok na invalidní důchod je uznání invalidity posudkovým lékařem příslušné OSSZ a také získání zákonem stanovené potřebné doby pojištění.

Podmínka doby pojištění pro přiznání invalidního důchodu je závislá na věku žadatele. U osob ve věku do 28 let je potřebná doba pojištění kratší (u osoby do 20 let je kratší než 1 rok, u osoby od 20 do 22 let alespoň 1 rok, u osoby od 22 do 24 let alespoň 2 roky, u osoby od 24 do 26 let alespoň 3 roky a u osoby od 26 do 28 let alespoň 4 roky).

Pro účely splnění podmínky potřebné doby pojištění pro nárok na invalidní důchod se za dobu pojištění považuje též doba studia na střední, vyšší odborné nebo vysoké škole v ČR, a to před dosažením 18 let věku, nejdříve však po ukončení povinné školní docházky, a také prvních šest let studia po 18. roku věku.

Je-li studentovi přiznán invalidní důchod, může i při jeho pobírání pokračovat ve studiu (pokud mu to zdravotní stav umožní).

IX. Studenti a sirotčí důchod

Na sirotčí důchod má nárok osiřelé nezaopatřené dítě po zesnulém rodiči (osvojiteli) nebo po osobě, která ho převzala do péče nahrazující péči rodičů na základě rozhodnutí soudu o svěření dítěte do výchovy. Pokud dítě přijde o oba rodiče, pobírá sirotčí důchod po každém z nich. Student je nezaopatřeným dítětem, pokud studuje, tj. soustavně se připravuje na budoucí povolání, nejdéle však do dovršení věku 26 let. Nárok na sirotčí důchod vznikne, pokud zesnulá osoba pobírala starobní či invalidní důchod, nebo ke dni úmrtí získala stanovenou dobu důchodového pojištění.

Žádost o sirotčí důchod podává za nezletilého sirotka jeho zákonný zástupce (případně opatrovník), zletilý sirotek podává žádost osobně, a to na OSSZ podle místa bydliště. K žádosti o sirotčí důchod se předkládají doklady zemřelého rodiče (pokud nepobíral důchod) a nezaopatřeného dítěte, zejména občanský průkaz nebo rodný list dítěte a úmrtí list zemřelého rodiče. U dítěte, které již skončilo povinnou školní docházkou, se předloží i doklady prokazující jeho nezaopatřenost, např. potvrzení o studiu.

X. Povinnosti po ukončení studia

Pokud absolventi po ukončení studia nezačnou výdělečnou činnost, nemají povinnost odvádět pojistné na sociální zabezpečení. Pojistné neodvádí, ani když jsou vedeni v evidenci úřadu práce jako uchazeči o zaměstnání. Doba vedení v evidenci uchazečů o zaměstnání je náhradní dobou pro účely důchodového pojištění, její zápočet do doby potřebné pro nárok na důchod je omezen. Od nástupu do zaměstnání vzniká ze zákona účast na nemocenském a důchodovém pojištění, pojistné na sociální zabezpečení odvádí za zaměstnavatele.

V případě zahájení podnikání, které je hlavní samostatnou výdělečnou činností, je OSVČ povinna zaregistrovat se u příslušné OSSZ a sama odvádět pojistné.

Vydala Česká správa sociálního zabezpečení v červnu 2016, aktualizováno v lednu 2019.

Informace uvedené v tomto letáku jsou zjednodušené. Úplné informace jsou uvedeny v právních předpisech účinných ke dni vydání letáku. Bližší informace na základě podrobností ke konkrétní situaci poskytnou studentům i jejich rodičům každý úřední den pracovníci OSSZ a ČSSZ.